

Editorial

Patrik Eichler

Pražské dialogy tímto číslem začínají svůj druhý ročník. Za úkol jsme si vytkli zprostředkovávat českému prostředí podněty z německé sociálně demokratické debaty. Rádi bychom, aby debata, která v českém prostředí probíhá k evropským otázkám, byla i díky Pražským dialogům intenzivnější a informovanější.

Německá verze Pražských dialogů vzniká vždy po dvou českých číslech. Rozesíláme ji poslancům a poslankyním Spolkového sněmu a parlamentů Saska a Bavorska i dalším německy mluvícím adresátům. Cílem je informovat o myšlení české sociální demokracie a o hlavních událostech v českém sociálně demokratickém prostředí.

Aktuální číslo Pražských dialogů je věnováno práci, ukrajinsko-ruskému konfliktu, první světové válce, rovnosti žen a mužů a drogám. Přeshraniční obchod s drogami je totiž jedním z neaktuálnějších průběžných témat dnešní česko-německé politiky.

Rok 2015 dnes ukazuje tři evropská témata zásadně důležitá i pro naše politické rozhodování a naši evropskou budoucnost. V době, kdy Pražské dialogy budou v tiskárně, půjdou Řekové k předčasným volbám. Očekáváno je vítězství koalice radikální levice Syriza. Tématem bude odpuštění nesplacitelných dluhů a nutná rozvojová pomoc jedné z členských zemí EU. Zjišťovat budeme i odpověď na otázku, jaký vliv na evropskou politiku může mít vítězství radikálně levicové strany v jedné zemi. Frakce GUE/NGL, do které Syriza patří na evropské úrovni, totiž stále zůstává na mocenském okraji.

Soudržnost EU pak během roku čeká další test – očekávané referendum o secesi Velké Británie z EU. Kromě dalšího může mít případná secese ostrovního království za následek hlubší integraci zbývajících evropských zemí. A to zejména těch, které jsou zároven členy eurozóny.

Českému publiku britské referendum klade otázku, zda v takové chvíli do eurozóny vstoupit (či korunu pevně navázat na euro) anebo společně s Velkou Británií, Maďarskem, Bulharskem nebo Rumunskem zůstat na unijním okraji.

Projemem dezintegrační krize EU může být i debata o obnově kontrol v Schengenském prostoru. Podnětem budou jak uprchlíci proudící do jihoevropských zemí, jejichž životy bychom měli zachraňovat i my, tak současná vlna antiislamismu. Hnutí jako německá PEGIDA jsou výzvou i pro sociálně demokratickou politiku. O evropské téma jde tím spíše, že „E“ ve zkratce znamená „Evropany“.

Společně se všemi autory Pražských dialogů se těším na vaše ohlasy.

Patrik Eichler

tajemník Masarykovy demokratické akademie

Potenciál nové úpravy státní služby

Šárka Homfray

Nový zákon o státní službě prošel v ČR poměrně nezvyklou odbornou, politickou a veřejnou diskusí. Jeho konečná podoba je výsledkem kompromisu mezi vládnoucí koalicí a opozicí. Zrušení generálního ředitelství státní služby a přiřazení této agendy Ministerstvu vnitra a Ministerstvu financí podle názoru řady expertek a expertů relativizuje většinu kvalit původního textu. Jako budoucí adresát této normy, tedy úřednice a státní zaměstnankyně, chci vidět především potenciál, který zákon přináší pro zlepšení současného stavu. Za zlepšení můžeme považovat zejména větší stabilitu ve státní správě.

Na prvním místě bych uvedla jen zdánlivě nenápadné ustanovení o systemizaci. Vyplývá z něho, že bude stanoven rámec a rozdělení pracovních sil úřadu nejméně na dobu jednoho kalendářního roku. Nebude už možné bez podstatného důvodu provádět změny v systemizovaných místech či změny právní úpravy a tím i činnosti úřadu. Jde o poměrně zásadní stabilizační prvek. Právě toto ustanovení ovšem zásadně relativizuje zrušení „superúředníka“, tedy politicky nezávislého vedení státní správy. V případě změn systemizace bude nezbytné zejména důsledně dodržovat (poněkud vágní) zákonné podmínky a měřit všem úřadům stejným metrem, zejména pokud půjde o posouzení podstatných důvodů pro změnu dosavadní systemizace.

Dalším zásadním opatřením je nové vymezení důvodů pro odvolání představeného. Zejména na úrovni vedoucích oddělení je současná právní úprava nešťastná. Možnost kdykoli vedoucího odvolat bez udání důvodu jistě nepůsobí motivačně. Nová úprava zákonných důvodů už samotnou existencí představuje zlepšení. Ovšem bude třeba dbát na to, aby i tato úprava nebyla zneužita zejména čistě formální a účelovou aplikací. Rizikovým faktorem je zde zejména možnost odvolání na základě neuspokojivého služebního hodnocení – pokud nebude mít představený zajištěné personální a další zabezpečení plnění svěřených agend, bude poměrně snadné vytknout mu, že je neplní. Takový přístup zákonodárce

jistě neměl na mysli. Zákon totiž obsahuje ustanovení o právech státních zaměstnanců. Mimo jiné je to právo, aby jim úřad, v němž vykonávají službu, poskytoval podporu při jejím výkonu. Jistě, nic nového pod sluncem, navíc, jak chcete takové právo vymáhat? Možná nastal čas, abychom se pokusili i takováto zákonná ustanovení v praxi uplatňovat a jejich důsledné dodržování vymáhat (myslím, že zde by odbory coby zástupci státních zaměstnanců měly hrát klíčovou roli).

První zatěžkávací zkouškou bude nepochybně příprava systemizace. V ideálním světě by jednotlivé úřady připravily vlastní podrobné návrhy. Při jejich sestavování by vycházely zejména z důkladné analýzy vlastní působnosti a pravomocí a hlavním kritériem by bylo dostatečné personální zabezpečení povinností uložených právním řádem. Neopomenuly by přiměřené požadavky na kvalifikaci úředníků a zohlednily by reálnou finanční situaci. Na přípravě návrhu by spolupracovalo vedení úřadu s personalisty a odbory či radou zaměstnanců. Ministerstvo financí a Ministerstvo vnitra by důsledně zkontrolovaly soulad návrhu s požadavky právního předpisu. Zejména při alokaci použitelných finančních prostředků by se vyvarovalo jakýchkoli diferenciací např. na základě politické příslušnosti vedení úřadu. V ideálním světě ovšem nežijeme. Ukázalo se to při projednávání této normy a ukáže se to i při její aplikaci. Novela zákona otevírá ale možnost rozumných změn a bude záležet na ochotě tyto rozumné změny zavádět, přestože novela sama k nim nenutí tak silně, jak se zpočátku předpokládalo.

Spousta lidí od drog očekává něco, co v konečném výsledku nemohou dát

S poslancem a předsedou sněmovního Výboru pro bezpečnost ROMANEM VÁŇOU jsme v době těsně předvánoční hovořili o drogách a boji s nimi. ROMAN VÁŇA mne zaujal na konferenci o drogové problematice v bavorském Hofu, kterou pořádala bavorská sociální demokracie. Připadá mi, že není mnoho poslanců a poslankyň, kteří o páté ranní sednou za volant, jedou na akci, ze které doma nekouká

mediální pozornost, mluví kompetentně a velmi dobrou němčinou. ROMAN VÁŇA působí dojmem odborníka, který se nepouští do ideových komentářů. Německé kolegy překvapoval čísly a srovnáními, se kterými bylo těžké polemizovat. Jako by spíše než pořádat tiskovou konferenci chtěl založit pracovní skupinu k vyřešení problémů. Ve volném čase je mj. hasič, což je členství ve spolku, které sociálnímu demokratovi sluší, uvážíme-li, že se jedná o jednu z nejmasovějších organizací, kam se na rozdíl od golfo chodí bez legitimace sociálního původu.

Pane poslanče, nedávno jste se v bavorském Hofu s dost velkým úspěchem zúčastnil konference o drogové problematice v příhraničí. Nejsme ale jen „exportéři“ drog, drogy se u nás i konzumují. Jak se ze své funkce díváte na problematiku distribuce a užívání drog v České republice?

Právě byla zveřejněna zpráva o drogách za rok 2013. Čísla jsou alarmující. V posledních letech dochází k prudkému nárůstu uživatelů i výroby drog u nás. Máme zhruba 34.200 aktivních uživatelů pervitinu v České republice z celkového počtu 45.000 drogově závislých. V roce 2013 38 lidí zemřelo v důsledku předávkování, z toho v šestnácti případech byl smrtící látkou pervitin. Na druhou stranu je vidět, že i boj s drogovou kriminalitou nabývá na intenzitě. V roce 2013 policie zatkla víc než 3.700 osob za trestné činy ve spojitosti s drogami. Pokud se podíváme na teritoria, nejpostiženější je Praha, následuje Karlovarský a Liberecký kraj. To patrně souvisí se zdroji a s odbytem drog. Zdroje se nacházejí v Polsku, odkud se dováží velké množství medikamentů obsahujících suroviny pro výrobu především pervitinu. Nebo v blízkosti hranic s Německem, kam se velká část drog exportuje.

V České republice bylo spotřebováno zhruba 6 tun pervitinu, 21 tun marihuany, 0,8 tuny heroínu, jeden milion tablet extáze. To jsou všechno poměrně velká čísla. Ceny nerostou, takže je na trhu patrně dostatek materiálu. Policie odhalila a zlikvidovala 261 varen pervitinu. Velký problém představuje skutečnost, že se jedná o výrobu a obchod týkající se nejen České republiky, ale i jiných zemí, hlavně Polska a Německa. Polsko neomezuje prodej léků s obsahem pseudoefedrinu. Až 120 miligramů ve volně prodejné tabletě oproti třiceti miligramům v českých tabletách, jejichž výdej je přísně regulován. Bohužel se vyplatí dovážet z Polska a vyvážet do Německa. V roce 2014 jsme v oblasti drog nasadili na 600 policistů. Drogy se distribuují hlavně v tržnicích v příhraničí. Tato místa jsou v čím dál větší míře pod dohledem. Získat a vyrobit drogu v České republice bude stále těžší. Statistika ukazuje, že výroba se částečně přesouvá za hranice, i do Německa.

Na konferenci v Hofu naši němečtí partneři chválili Českou republiku za kontrolu prodeje léků a trochu se tam všichni vzájemně ujišťovali, že je potřeba koordinovaný postup vůči Polsku. Stalo nebo připravuje se něco v tomto směru?

Aktuální posun v jednání s Polskem bohužel nastal. Česká republika problém otevírá na oficiální úrovni, naposledy při návštěvě polské premiérky v ČR. Odpovědí bylo, že Polsko s drogami problém nemá a není důvod něco omezovat. To může být pravdivé, ale bohužel jen částečně. Problém nemusí mít Polsko, ale máme ho my a Němci. Musíme spolu s Německem a dalšími zeměmi dál vyvíjet tlak. Laciný a legální zdroj pro výrobu pervitinu musí být v Polsku zastaven.

Jak vypadá spolupráce s Německem? Nedaly by se některé způsoby komunikace a instituce přenést na polskou stranu?

Zkušenosti využít můžeme. Například společné policejní centrum, které máme s Němci, by mohlo fungovat i s Poláky. Společné hlídky a koordinované akce jsou potřeba. Tak byly odhaleny dvě velké laboratoře na výrobu pervitinu na českém území. Jednu vedl bavorský lékárník, druhou dokonce dva policisté ze Saska. Je vidět, že přesah mezinárodního zločinu je oběma směry. Na polské straně narážíme na dobrou spolupráci v oblasti policejní práce, ale na odmítání problému jako takového. Podle tamějšího názoru nemůže být pro Evropu problém, když si někdo v Polsku kupuje léky. My ale víme, že si je nekupují náhodní návštěvníci do nákupní tašky, ale že to jsou kamiony o tunových objemech.

Německá strana ale také dlouho odmítala, že by se jednalo o organizovaný zločin. Až znepokojujivá čísla nechala naše německé sousedy prozít...

Faktem je, že nárůst v oblasti pervitinu je řekněme poslední tři roky. Jedná se o strmý a možná nečekaný nárůst. Z domácích, kuchyňských varen vyrábějících drogy po gramech se dnes dostáváme k profesionálním průmyslovým laboratořím vyrábějícím v kilogramech a celkově v tunách. Jak je problém postupně vytlačován od nás, přesouvá se v rámci Evropy za lepšími podmínkami, a to i do Německa. Při zmíněné konferenci na přímý dotaz, zda jsou varny drog už i v Německu, policejní důstojník nejprve odpověděl, že nejsou, ale novináři ho opravili, že jsou, a německá policie v jiných místech je nachází a likviduje. Snaha z německé strany, abychom zakázali asijské tržnice na českém území, představuje zjednodušující pohled na věc, protože podobný krok by prodej drog nevyřešil. Prodej by se jen přesunul jinam. My samozřejmě víme, že se drogy distribuují i na asijských tržnicích. Naše kontroly ale dávají německým zákazníkům kupujícím drogy najevo, že se jim to dříve nebo později hrubě nevyplatí.

Německá strana upozorňovala na to, že s něčím takovým jako tržnice jsou si u nich schopni poradit stavebními předpisy. Proč to nejde u nás?

Tržnice naše předpisy splňují. Musíme se řídit českými zákony. Představa, že kvůli prodeji drog zavřeme celou tržnici, která se skládá z desítek, možná stovek samostatných firem, je nesmyslná. Jde o to, aby bylo v souladu se zákony a velmi tvrdě postupováno proti těm, kdo prodávají drogy. Nelze ale vidět v každém prodejci na asijské tržnici prodejce drog.

Je pravda, že Česká republika u prokázaných drogových deliktů chce, aby vietnamští občané pykali ve vietnamských věznicích? Toto jsou praktiky, proti kterým protestuje levice všude v Evropě.

V rámci organizovaného zločinu kolem drog je bohužel velký podíl občanů Vietnamu. Mluví tak čísla zatčených ze zmíněné zprávy – 25 státních příslušníků SRN, 4 Slovinci, 200 Vietnamců. Skutečně existuje návrh mezistátní dohody, podle které by vietnamští občané odpykávali své tresty ve vietnamských věznicích. Je to věc, která mi připadá jako vcelku běžná. Taková možnost existuje i pro naše občany ve věznicích v zahraničí. To, že to v případě vietnamských státních příslušníků má určitý odstrašující prvek, je samozřejmě pravda.

Bývalo zvykem spíše jít do věznice za lepším. Třeba z thajské věznice do české. Odstrašujícímu efektu tedy obětujete fakt, že vydáváme lidi režimu, který nepovažujeme za úplně demokratický?

Bavíme o státních občanech Vietnamu, ne o českých občanech vietnamské národnosti. Pokud se jedná o cizí státní příslušníky, jsem pro to, aby v případě jakékoli národnosti lidé odpykávali své tresty ve svém domovském státě.

V Hofu se mluvilo také o společenském kontextu a příčinách, proč lidé po droze sahají. Německý poslanec, který se přiznal, že užil drogu, tvrdil, že se tak bránil pracovnímu stresu.

Drogy jsou samozřejmě mýtickým tématem. Problematické je, že spousta lidí od nich očekává něco, co drogy v konečném výsledku nemohou dát. Myslím, že je to i nedávný případ německého poslance, který říkal něco ve smyslu, že užil drogu, aby zvládl penzum své práce a překonal stres. Obávám se, že zrovna u pervitinu to tak nefunguje. Je to mýtus, kterému podléhá mládež, kterému podléhají lidé napříč sociálním spektrem. Lidé si myslí, že budou podávat lepší výkony, že se budou lépe učit, že budou mít lepší sex. Lékaři jasně říkají, že ani jedno není v případě pervitinu pravda. Snad funguje krátkodobé zvýšení sil, což by se snad hodilo stěhovákovi či dřevorubci. Nebo vojákovi, víme, že pervitin byl nasazen u vojáků za II. světové války.

Určitě nepomůže ani poslancům a poslankyním, ani lékařům a lékařkám, ani studentům a studentkám. Německo teď objevilo nový fenomén užívání pervitinu u fotbalových hooligans. Stadiony se stávají místem distribuce a hlavně užívání drog. Tam to může mít určitou bohužel zvrácenou logiku, v tom, že pokud se chtějí vzájemně zmlátit, budou trochu méně cítit bolest. Po probuzení z rauše jim bude o to hůř. Jestliže nás život dovádí k tomu, že hledáme v drogách berličky, abychom normálně mohli fungovat, je třeba se zamyslet také nad tím, jaký je svět kolem nás.

Jak byste ho chtěl měnit?

Měnit svět je třeba tak, aby život byl přívětivý člověku. Život nesmí být postavený na soutěži, kdo jak zničí svého bližního, konkurenta ve firmě nebo v politice. Když běžný život bude lepší, zmizí potřeba nacházet si berličky jakéhokoli druhu, i v drogách. Ale to je věc pohledu na svět, jestli ho vidíme jako dravý a bojovný, nechci říci pravivý, ale trochu to tomu nahrává. Nebo jestli se můžeme podívat našim pohledem, sociálně demokratickým, kdy říkáme, že život by měl být dobrý pro lidi.

Zmínil jste cvičené psy jako další bojovníky proti drogám. Jak je to s nimi? Rád bych na závěr vážného tématu jako televize Nova zařadil nějaké zvířátko.

Boj proti drogám je vládní prioritou a prioritou Ministerstva vnitra i moje jako předsedy bezpečnostního výboru Poslanecké sněmovny. Co se psů týče, jde o záměr, se kterým jsem již seznámil pana premiéra. Speciální jednotka vojenských psů by mohla být nasazena v boji s drogami, pokud schválí vláda jejich přidělení k policejní činnosti. Jedná se o kynologickou základnu Grabštejn. Při návštěvě v místě jsem zjistil, že psi jsou schopni naučit se během jednoho, maximálně dvou dnů, další pachy. Umístění základny na trojmezí mezi ČR, Polskem a Německem dává při nasazení na drogy smysl. Je to sice v uvozovkách jen sedm speciálních psů s psůvody, ale i takto chceme ukázat, že Česká republika nasazuje skutečně všechny prostředky, které má k dispozici.

Ptal se Jan Šícha

Nebojme se rovnosti

Lucia Zachariášová

Rovnost žen a mužů je přínosem a hodnotou pro celou společnost, proto je třeba usilovat, aby rovnost, jako základní lidské právo, nebyla v České republice pouhým ideálem, ale realitou.

Těžko najít osobu, která by ideu rovnosti odsuzovala. Vždyť rovnost je hodnotou, kterou v našem kulturně-spoolečenském kontextu dlouhodobě prosazujeme. Vedeme v jejím jménu revoluce. Zaštiťujeme se jí ve svých ústavách. Výše uvedená věta také uvazuje nedávno (12. listopadu 2014) schválenou Vládní strategii pro rovnost žen a mužů na léta 2014–2020. Vize je to hezká, ale jak takového stavu dosáhnout? A pokud již jsou známé nástroje, které k němu mohou vést, nebojíme se jejich používání?

Stereotyp ve vztahu je věc, kterou téměř nikdo z nás nechce zažít. Často dokonce říkáme, že vztah ničí. Stejně tak stereotyp v práci. Kdo z nás touží po práci, v níž se dále nerozvíjí, propadá rutině? Naopak chceme, aby naše životy byly pestré, plné změn a posunů. Když ale dojde na otázku genderových stereotypů, dáváme najednou ruce pryč. Genderové stereotypy bývají ospravedlňovány přirozeným vývojem, historickou zkušeností anebo všeobecnou spokojeností s nimi. V obecné rovině se téměř všichni s rovností ztotožní, dojde-li však na konkrétní témata, stávají se znenadání zdrženlivějšími.

Když se diskuze stočí k otázce kvót pro zastoupení osob jednoho i druhého pohlaví v rozhodovacích pozicích, většina diskutujících zpravidla zaujme odmítavý postoj. Kritizuje-li se nevhodné a sexistické zobrazování žen a mužů v médiích a reklamě, jsme nařčeni z nedostatku smyslu pro humor. Začneme-li se bavit o nutnosti většího zapojení mužů do péče o děti, třeba formou povinné otcovské, pohoršlivě si fukáme na čelo a říkáme něco o nepřiměřeném zásahu do soukromého života. Nicméně, toto jsou témata, která se právě v souvislosti s dosahováním rovnosti žen a mužů momentálně řeší a jejich uchopení může přispět vyrovnání postavení žen a mužů ve společnosti. Logicky vyvstává otázka, proč se těchto kroků bojíme. Co vede většinu společnosti k tomu, aby setrvala ve falešné představě, že s genderovými stereotypy je jí vlastně dobře?

Jedním z častých argumentů proti genderovým politikám bývá konstatování, že rovnosti jsme již dosáhli a víc už proto není potřeba. Vždyť je zakotvena v Listině základních práv a svobod. Deklarují ji mezinárodní úmluvy. Promítá se do mnoha zákonů, na prvním místě do antidiskriminačního zákona. Ten je ale často kritizován jako nadbytečný, nefunkční, nepoužívaný. Lze si ale položit otázku, jestli právě jeho nefunkčnost a obtížné uvádění do praxe není spíše průvodním jevem tohoto postoje, nikoliv důkazem, že tento postoj je správný. Neméně důležitou součástí rovnosti je ale také její reálný odraz ve společnosti. Jde o skutečné postavení specifických kategorií osob, v tomto případě žen a mužů, nikoliv pouze o rovnost formálně deklarovanou. Nemůžeme se například nechat uchláchnout samotným faktem, že někde jsou ženy

a muži přítomní. Musíme také vážit, jak je v daných oblastech vnímáme a akceptujeme.

Budeme-li nerovnost mezi muži a ženami kvantifikovat, dojdeme například ke zjištění, že v České republice je jeden z nejvyšších rozdílů v odměňování žen a mužů, 22 %. Průměr EU je 16,4 %. Ženy jsou současně zásadně podreprezentovány v rozhodovacích pozicích. To se odráží v jejich důchodech. Poměrné zastoupení žen mezi chudými nad 65 let dosahuje v ČR 87 %, tedy nejvíce v EU. Není divu, že se Lotyšsko, které je v tomto půlroce předsedající zemí radě EU, chce právě na rozdíl v důchodech žen a mužů zaměřit. Míra zaměstnanosti v r. 2013 činila u mužů 81 %, u žen 63,8 % a není jisté sporu o tom, že tento ukazatel může mnohé napovědět o ekonomické soběstačnosti. Zejména zaměříme-li se na samoživitelky či oběti domácího násilí.

Stále u nás také přetrvává velmi nízká míry využívání flexibilních forem práce. Evropský průměr činí 20 % částečných úvazků oproti českým 5,4 %. U flexibilních forem práce je však třeba mít se na pozoru a nezužovat je pouze na zmíněné částečné úvazky (byť ty jsou v tuto chvíli jedny z mála statisticky změřitelných ukazatelů). Částečné úvazky mohou totiž mít negativní dopad například na zmíněný rozdíl v odměňování žen a mužů nebo na nadměrnou pracovní vyčerpávanost. Vzhledem k tomu, že je využívají převážně ženy, nejedná se o opatření, které by bylo jednoznačně pozitivní, byť v určité životní situaci se ukazují jako bezesporu užitečný nástroj.

Co se týče nezaměstnanosti žen, jednou z velkých otázek je například návrat matek na trh práce. Propad míry zaměstnanosti u žen s dětmi oproti míře zaměstnanosti žen bez dětí dosahuje v ČR 41 %, v EU průměrně 12 %. Přestože dnes absolvuje vysoké školy téměř 60 % žen, oproti 40 % mužů, nepromítá se již tato kvalifikace dále. Podíl žen vyučujících ve školách činí 99,7 %, v ZŠ 84 %, naproti tomu profesorek bylo v r. 2012 pouze 14,9 %.

Ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2013 byl poměr mužů a žen 80,5 % ku 19,5 %, což znamenalo dokonce mírný pokles oproti volbám předchozím. V této souvislosti lze jen těžko vrátit do hry argument přirozeného vývoje, protože ten se v tomto případně rozhodně nepotvrdil.

U 60 největších společností operujících na českém trhu jsou ženy zastoupeny v představenstvech pouze ze 4 %, v EU ženy tvoří průměrně 12 % členek představenstev největších kótovaných společností. Není divu, že nepřilíhají povzbudivá čísla zmíněná výše pak ČR „posunula“ v žebříčku Světového ekonomického fóra Global Gender Gap Index ze 73. místa v r. 2012 na 83. místo v r. 2013 a v loňském roce až na 96. místo ze 142 sledovaných zemí.

Prostá řeč čísel ale nemůže stačit. Je třeba vždy zahrnout i hledisko spokojenosti, tedy hledisko značně subjektivní, nikoliv však méně významné. I s touto kategorií Strategie počítá a hovoří o tzv. wellbeingu . Ten například definuje OECD jako zlepšení nejen materiálních podmínek společnosti, ale i kvalitativních aspektů života, zejména v oblasti volného času, zdraví, vzdělání, životního prostředí, sociálních kontaktů a subjektivní spokojenosti (více k tomu viz: <http://www.oecdbetterlifeindex.org/>) . Souvislost mezi genderovou rovností a wellbeingem jsou úzké a dokládají je mj. i výsledky celosvětových průzkumů, kde země s vysokým standardem rovnosti žen a mužů, především severské státy, dlouhodobě dosahují umístění v první desítku států s nejvyšší spokojeností svých obyvatel.

Jednou z cest, jak situaci zlepšit je důsledně uplatňovat tzv. gender mainstreaming, jeden z cílů Strategie, který se týká zejména institucí na různých úrovních. Proto je třeba institucionální ukotvení rovnosti žen a mužů akcentovat. Vládní Strategie nezůstává pouze na úrovni vládní, ale zabývá se rovněž úrovní regionální, kde v současné době není tato agenda nikterak systematicky uchopena.

Co se vládní úrovně týče, lze zmínit základní problematická místa. Pro agendu rovnosti žen a mužů nejsou vyčleněny dostatečné personální ani finanční kapacity. Zatím spíše panuje neochota úkoly uložené ve Strategii, a dříve v Prioritách a postupech vlády při prosazování rovnosti žen a mužů v České republice, skutečně plnit. Případně je zde tendence plnit je pouze formálně nebo jako jejich plnění vykazovat běžnou agendu resortu. To umožňuje i absence dostatečného tlaku vytvářeného společenskou poptávkou po tomto tématu. Byť se jedná o téma relevantní, které si stávající vláda vytyčila v programovém prohlášení jako prioritu.

Kromě prostého faktu, že si vláda ukládá úkoly, které by měla sama plnit, neexistuje systém „opravných“ prostředků při nesplnění úkolu. To vychází zejména z nedostatku politické vůle se k agendě skutečně postavit čelem. Strategie a rámec v ní nastavený má ale potenciál přinést zlepšení. Může zajistit kontinuitu agendy bez omezení volebním obdobím nebo ročním plánem a podpořit pohled na rovnost žen a mužů jako hodnotu samu o sobě, nezávislou na politickém zaměření dané politické reprezentace. Počítá například s větším zapojením Rady vlády pro rovné příležitosti žen a mužů, která by formou svého stanoviska mohla vládě každoročně poskytnout zpětnou vazbu o skutečném naplňování cílů ve Strategii. Je také třeba, aby koordinace celé agendy probíhala systematictější a bylo cíleně pracováno s jednotlivými resorty. Tento úkol leží především na koordinátorovi agendy, kterým je ministr pro lidská práva, rovné příležitosti

a legislativu. V neposlední řadě je nutné se zabývat financováním agendy. Poohlížet se například po prostředcích z evropských fondů, pro něž je rovnost žen a mužů jednou z průřezových priorit. Nelze zapomínat také na financování občanského sektoru, jakožto podstatného aktéra v této oblasti.

Kromě institucionálního rámce je rovněž podstatným nástrojem legislativa. Vedle jiných horizontálních priorit uvedených ve Strategii (tj. sběr statistických dat, postavení mužů v agendě rovnosti žen a mužů či spolupráce s relevantními partnery) je to i legislativa, která bude zohledňována ve všech strategických oblastech. Legislativními změnami totiž celý proces začíná. Jak už ale z úvodu vyplývá, nesmí zůstat pouze u nich.

Vláda schválila Strategii jako užitečný nástroj pro prosazování důležité celospolečenské hodnoty, rovnosti žen a mužů, který stanovuje různé nástroje, jak se k této rovnosti přiblížit. Ty se nesou přesně v duchu současných debat o tématu a přistupují k němu dle všech mezinárodních i evropských standardů.

Jsem přesvědčená, že za pár let při zpětném ohlednutí nám dnešní rozpaky pusť se do přijímání nástrojů pro prosazování rovnosti žen a mužů přijdou úsměvné. Vyrovnanější postavení žen a mužů totiž může přinést, kromě hodnoty samé o sobě, také další doprovodné pozitivní změny. Zavedením kvóty na zastoupení žen i mužů v rozhodovacích pozicích lze totiž zajistit například transparentnost výběrových řízení. A kdo by nebyl rád, kdybychom měli možnost se transparentně dozvědět například o výběrovém řízení na členky a členy dozorčí rady společnosti ČEZ? Reflexe mediálního světa, třeba i z hlediska používání sexismu, může být součástí širší diskuze o postavení a vlivu médií na společnost obecně. Větší zapojení mužů do péče o děti, zase přinese větší spokojenost jich i jejich partnerek a dětí. Dle výzkumů jsou totiž partnerství, kde muž o děti více pečuje, pevnější. Možná taky proto, že díky pestřejšímu rozdělení rolí neupadnou tak rychle do stereotypu. Je proto potřeba překonat strach z neznámého a do těchto kroků se co nejdříve pusťte.

Jak Německo čelí pravicově populistickému hnutí PEGIDA

Kateřina Smejkalová

Máloco ovládá německou veřejnou diskuzi v posledních týdnech tak jako fenomén neustále silícího

hnutí proti migrantům a uprchlíkům, především těm muslimským, pod názvem PEGIDA. Jeho centrem se staly Drážďany, kde se v prvním lednovém týdnu na pravidelném pondělním shromáždění sešlo na 18 tisíc lidí, ale i jeho regionální a místní odnože v dalších částech Německa čítají stovky či tisíce přívrženců. Zmínka nikoli Německa, ale Evropy v názvu hnutí – PEGIDA je zkratkou pro Patriotické Evropany proti islamizaci západních zemí – nebo oficiální odmítání pouze radikálně smýšlejících muslimů či kriminálních mezi migranty způsobují, že zábrany lidí ze středu společnosti objevovat se na demonstracích vedle pravicových extremistů a neonacistů a osvojuvat si pojmy jako *vlast* či *národ* donedávna v němčině vyhrazené pouze těmto skupinám rychle mizí.

Společnost, která si kvůli své historické zkušenosti na základě širokého celospolečenského konsenzu desetiletí úzkostně zakládala na tom, že v ní pravicový populismus ani jakékoli projevy xenofobie či rasismu nemají sebemenší prostor, nyní hledá cestu z prvotních rozpaků a bezradnosti, do kterých ji toto silné a do středu společnosti sahající hnutí uvrhlo. Tradičními stranami německého spektra sdílené hodnoty jim i v počátečním zaskočení zabránily populisticky na rétoriku hnutí přistoupit. První reflexivní reakcí politiků napříč spektrem bylo naopak označit ho kategoricky za xenofobní a tím pádem nepřipustné a ignorovat ho v naději, že se tak rychle izoluje a rozloží. Jak ovšem hnutí týden za týdnem sílilo, stalo se zřejmým, že najít odpověď na toto do nedávna nemyslitelné vzepření širokých vrstev obyvatelstva proti domnělé islamizaci a „kulturnímu odcizení domoviny“ bude podobně složité, jak složité jsou jeho pravé příčiny.

Výmluvným faktem při hledání těchto příčin totiž je, že ve spolkové zemi Sasko, jejímž hlavním městem Drážďany jsou, žijí jen 2% cizinců a podíl muslimů tvoří dokonce pouhou desetinu procenta všech obyvatel (tím se také nabízí paralela s českou situací). Za pravděpodobné tedy lze považovat, že si občané Saska markantní globální události předešlého roku jako vzestup a teror Islámského státu a proudění mladých muslimů i z Německa do boje pod jeho vlajkou nebo příliv uprchlíků ze Sýrie a dalších oblastí do Evropy spojili se svým neurčitým pocitem nejistoty a ohrožení tváří v tvář rychlé a nepřehledné reality. V odporu proti přistěhovalcům pro něj našli domněle jednoduché řešení, po jakém, jak je známo, lidé touží tím víc, čím komplexnější realitě čelí. Především němečtí sociálně demokratičtí politici a političky pak protesty interpretují v situaci, kdy se rozevírají příjmové nůžky, mizí střední třída a čím dál tím širší vrstvy obyvatel pracují a žijí v prekérních podmínkách, hlavně jako strach před dalším sociálním propadem, který způsobuje potřebu důrazně se vymezit proti těm, kteří jsou na tom

ještě hůř. K vývoji jistě přispívá také obecný trend odcizení parlamentní politiky a klasických stran lidem, který se nevyhýbá ani Německu a manifestuje se v trvale klesající volební účasti.

Přijmeme-li tuto interpretaci pro vznik a nebyvalou podporu hnutí PEGIDA, pak je jasné, že situace je těžko uchopitelná a její řešení je během na dlouhou trať. Příliš času Německo ovšem nemá: Voličský potenciál navázaný na hnutí PEGIDA začíná lákat pravicově populistickou stranu Alternativa pro Německo (AfD) zastoupenou již v Evropském a třech německých zemských parlamentech. Pokud by se AfD tohoto potenciálu podařilo využít, významně by to zvýšilo její šance dostat se v roce 2017 do Bundestagu. Tím by zřejmě nastalo zakotvení v německém politickém spektru na místě vpravo od CDU uvolněném touto stranou pod vedením kancléřky Merkelové. Na základě francouzských či holandských zkušeností je v tomto případě třeba počítat s posunem celého spektra doprava – prozatím pro Německo ještě většinově nemyslitelná představa, jak ostatně dokazují tisíce občanů vycházejících pravidelně do ulic na protest proti PEGIDĚ.

Obhájci starých pořádků

Jan Gruber

Dvacet pět let po Sametové revoluci stále zůstávají tuzemské mediální elity neochvějně přesvědčeny, že cesta, na kterou se tenkrát země vydala, je správná. Žitou společenskou utopii nadále představuje liberální demokracie udržovaná antikomunistickou notou, samozřejmě v kombinaci s kapitalistickým hospodářstvím.

„Kdo říká, že jsme kompletně opustili listopadové ideály, nemá pravdu. Budujeme přece ten politický a hospodářský systém, k jehož budování naše revoluce směřovala. [...] Mnoho lidí, kteří za tuto transformaci museli zaplatit ztrátou dřívějších existenciálních jistot, pochopilo, že jejich oběť měla smysl, řekl Václav Havel na Pražském hradě pozvaným studentům v den pátého výročí Listopadu.

Myslel-li si bývalý prezident, že lidé na sklonku roku 1989 bojovali za restauraci kapitalismu, projevil stejnou naivitu jako ti, kteří se domnívali, že skutečným cílem a nejvyšším ideálem polských dělníků sdružených v Solidaritě bylo zvýšení platů. Lidé protestující proti vyčpělému husákovskému systému netoužili po tržním hospodářství. Naopak volali po demokratickém socialismu. Alespoň tak listopadová očekávání vykresluje James Krapfl v knize „Revolúcia s ľudskou tvárou“ (Kalligram, 2009).

Revoluce, odmítnutí socialismu a nastolení kapitalismu přinesly nebyvalou strukturální proměnu společnosti. Mnozí museli ze svých pozic odejít, další byli odejiti. Levice byla prohlášena za strašáka, který bije děti. Francis Fukuyama vyhlásil konec dějin jako střetu smysluplných politických alternativ. Generace tehdejších dvacátníků a třicátníků využila okna příležitosti, které s sebou revoluce přinesla. Dosáhli na posty, na něž by v jiných případech museli čekat dlouhé roky a stali se hlavními ideology a obhájci polistopadového systému. Média a veřejné instituce se proměnily v hlásné trouby nově ustanovených pořádků.

Obhajovat nový řád v jeho počátcích snad mělo i nějaká opodstatnění, byť i tak bylo třeba přehlížet narůstání nerovností a nespravedlností. Dnes je však nekritické trvání na správnosti zvolené cesty dokladem omezenosti, zaslepenosti a absence sociálního citění. Hlasité menšiny mající vliv na utváření společných nálad a strážící hegemonii odmítají přiznat, že sametový konsenzus je v koncích.

Opojení sametem a líbánek s kapitalismem vzaly dávno za své. Zbyla trpkost a rozčarování nad vytunelovanou zemí. Dokonce i zmiňovaný Fukuyama v článku „The Future of History“ (Foreign Affairs, 2012) uznal, že ačkoli nadále panuje konsenzus o legitimitě liberální demokracie, hrozí dominantní ideologii ztráta pozice, neboť ta se opírá o silnou střední třídu, která je na ústupu.

V České republice ale mediální elity kritické hlasy neposlouchají. Případně je rovnou obviňují z touhy po znovunastolení komunismu. Bohužel i veřejnost potýkající se propadem životní úrovně zůstává v zajetí pětadvacet let reprodukováných klíšé. Boj, do něhož je třeba se dnes pustit, je bojem o minulost a její interpretaci. Teprve skrze ni bude možné rozrušit panující hegemonii a poslat obháje starých pořádků k jejich dávným předchůdcům.

Jedna otázka ministromi

Jiřímu Dienstbierovi:

Co si lidé mají představit pod pojmem oddlužení?

Existuje u nás velké množství lidí, možná statisíce, kteří mají takovou výši dluhů, že je při svém příjmu už nikdy v životě nebudou schopni splatit. Je to jeden z problémů, který jsme ve vládě jednali v rámci celé řady opatření, které mohou zlepšit sociální situaci týkající se mnoha seniorů a rodin s dětmi. Jedním z nástrojů je oddlužení podle insolvenčního zákona. Tento nástroj je nedostatečný, protože oddlužení umožňuje jen těm, kdo jsou schopni zaplatit ze svých příjmů třicet procent dluhů během pěti let. Řada lidí má už takové dluhy, že na to nedosáhnou a dostávají

se tak do stavu ekonomicko-sociální smrti. Musíme hledat nástroj na řešení situace těchto lidí. Nezodpovědný věřitel, který staré babičce prodá drahé kuchyňské nádobí, je spoluviníkem zadlužení. Není možné, aby takového člověka, který naletěl, prostě seděli. Pro tyto lidi musíme vymyslet systém na snížení pohledávky nebo, po vzoru jiných zemí, státem zajištěný fond, který bude pomáhat v akutních případech. Nepůjde o horentní sumy. Půjde o podstatnou pomoc lidem. Co se týče viny na zadlužení, je to vždy kombinace toho, že lidé naletí na zdánlivě výhodné nabídky, což neměli, a kombinace neodpovědnosti a hamiznosti nabízejících. Zažil jsem ve svém okolí případy lidí, kteří jsou vysokoškolsky vzdělaní, a přesto naletěli v obrovské záplavě náhončích, kteří prodávají jakékoli produkty. Stát nemůže lidi, kteří podlehli, nechat na holičkách, pokud nezreguluje prostředí, kde se do různé míry podvodné nabídky realizují.

Gender mainstreaming je strategií nebo také nástrojem prosazování rovnosti žen a mužů. Příkladem může být povinnost hodnocení dopadů na ženy a muže ve všech materiálech předkládaných vládě ČR, které se týkají fyzických osob.

Při důsledném uplatňování této povinnosti, která např. vyplývá z Jednacího řádu vlády, je možné vážít veškeré kroky přijímané vládou ČR také z hlediska rovnosti žen a mužů. Podobně se váží také dopad na veřejné rozpočty či životní prostředí.

Jedním z výsledků genderového mainstreamingu je zřízení pozice koordinátora či koordinátorky rovnosti žen a mužů na jednotlivých resortech. Koordinátorky/koordinátoři by měly být schopné/schopni genderovou perspektivu promítat do politik a opatření daného resortu.

Důležitým nástrojem gender mainstreamingu je sběr statistik dělených podle pohlaví, díky nimž je možné kvantitativně zjišťovat konkrétní dopady na ženy a muže.

Gender mainstreaming tedy znamená, že zjišťujeme dopady příslušných politik na rovnost žen a mužů a poznatky promítáme do všech úrovní a všech kroků rozhodování. při tvorbě legislativy a alokaci finančních prostředků.

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

Práce. Globálně historická perspektiva od 13. do 21. století

Prof. Dr. Andrea Komlosy

V naší společnosti jsou smysl a hodnota života a tedy i sociální začlenění do velké míry určovány prací. Co si ale máme pod pojmem práce představit?

Náš dnešní způsob chápání práce pochází z konce 19. století. Tehdy byla práce zakotvena v zákonech a předpisech jako regulovaná výdělečná činnost. Zaměstnání opravňovalo nejen k výdělku, ale i k sociálnímu zabezpečení. Kdo neměl zaměstnání, byl chudý a závislý na příbuzných, kteří se starali o jeho obživu. Kdo neměl rodinu, byl odkázán na podporu pro chudé. Ostatní aktivity, které neodpovídaly převládajícímu kodifikovanému obrazu práce, tak přestaly být pracovní činností – tedy zaměstnáním v užším slova smyslu. To se odrazilo i v jazyce. Na otázku „Pracujete?“, odpověděl zpravidla kladně jen ten, kdo byl zaměstnaný.

Zúžení pojmu práce na regulované, se sociálním zabezpečením spojené zaměstnání, je výrazem eurocentrického pohledu. Ten ovšem neplatí pro agrární, prozatím neindustrializované společnosti, ve kterých převládá samozásobitelské hospodářství, tedy různé neformální formy seberealizace a s tím spojené nedostatečně placené činnosti. To souvisí i s tím, že je tento nový pohled pouze mužský. Ženy, které pracují v domácnosti a na rodinném hospodářství, do tohoto pojetí práce nespádají. To teď platí pro všechny neplacené činnosti bez ohledu na pohlaví. Diskreditace neplacené ženské práce se projevuje i v ohodnocení placené práce žen, která je často nahlížena pouze jako přivýdělek. Vykonávají-li ženy např. profesionální pečovatelské služby, očekává se jaksí automaticky, že vlastně pracují „z lásky“ a tato práce pak může být hůře zaplacená, protože k ženám přirozeně patří.

Neplacená práce

Pro nedostatečně honorované pracovníky je společné faktické nedocení jejich činnosti. Kapitalismus si přivlastňuje jejich pracovní výkon. To se děje nepřímo prostřednictvím vyplácení mzdy. Zaměstnanci totiž nemohou existovat bez neplacené domácí práce ve své rodině. Zatímco muž přináší peníze domů, neplacený pracovní výkon jeho rodinných příslušníků je přenášen zpět směrem k zaměstnavateli. Ten tím vytváří nadhodnotu nejen z placené práce svého zaměstnance, ale i přenesenou hodnotu z neplacené práce jeho rodinných příslušníků. To se týká i žen. Placené

a neplacené práce se mohou kombinovat i u jedné a té samé osoby: ráno hospodyně, přes den dělnice, večer manželka a matka.

Náklady na výrobu mohou dále klesat, pokud se jednotlivé výrobní postupy přesunou na dělníky a dělnice s velmi nízkou mzdou. Proč ale lze vyrábět na konci hodnotového řetězce s tak nízkými náklady? Je tomu tak díky nízkým daním a vládním pobídkám na domácím trhu na straně jedné, na druhé straně dělníci a dělnice, aby vůbec s nízkými platy a nízkým sociálním zabezpečením mohli přežít, aktivují neplacenou zaopatřovací práci svých rodinných příslušníků. Tu pak využívají i v případě ztráty práce, onemocnění nebo ve stáří. Podobný mechanismus přivlastňování neplacené práce rodinných příslušníků funguje i u migrantů za prací. Jejich pracovní síla byla vytvořena rodinou v zemi původu, která je tímto způsobem oslabována odlivem mozků (Brain drain) a odchodem osob, které by za normálních okolností pečovaly o své nemocné a přestárlé rodinné příslušníky (Care drain). Na druhou stranu sami migranti využívají pravidelně své původní rodiny jako poskytovatele jistoty a zaopatření. Finanční převody do zemí původu nemohou v žádném případě tyto služby vyvážit.

Zaměstnání – evropský vynález

Eurocentrický pojem práce dosáhl ve 20. století univerzální platnosti. Vše je měřeno podle vzoru regulované a garantované výdělečné činnosti, která je ve starých průmyslových zemích velmi rozšířena a stala se ztělesněním „normálních pracovních poměrů“. Ženy požadovaly rovnocenné začlenění do pracovního procesu, rozvojové země o ně usilovaly v rámci industrializace. Přes rozšíření komodifikované práce nedošlo k jejímu zobecnění. Vznikaly stále nové neplacené pracovní poměry a neplacená práce se přesunula z materiální do nemateriální sféry. Naděje na sociální zajištění, spojená v rozvojových zemích s rozšířením mzdu ohodnocené práce, zůstává nenaplněna. Teprve strukturální změny v 70. letech 20. stol., které vyústily v přesun průmyslové masové produkce z původních průmyslových zemí do zemí nově industrializovaných (*Newly Industrializing Countries*, NIC), a to především na globální jih a na východ Evropy. Znejistily práva evropské dělnické třídy. Tato práva se o té doby jevila jako samozřejmá. Neoliberální deregulace a flexibilizace v průběhu restrukturalizace globálních hodnotových řetězců vedla v mnohých oborech ke sjednocení těchto práv a jistot na jejich minimální úroveň.

Nový globalizovaný pracovní svět nemá již nic společného s „klasickým pracovním vztahem“.

Chceme-li porozumět daným změnám, nemá smysl nadále se přidržovat pojmu eurocentrické, mužsko-proletářské práce orientované na mzdu. S výjimkou evropských sociálních států v letech 1890-1980 je na celém světě běžné, že dnes v rámci států i mezi státy existují vedle sebe placené a neplacené, regulované a neregulované, svobodné a nesvobodné, formální a neformální pracovní vztahy. V dlouhodobém vývoji není patrná tendence ke zvyšující se formalizaci a sociálnímu zajištění. Svět práce se spíše vyznačuje souběžnými zcela odlišnými pracovními vztahy, které jsou kombinovány osobními a rodinnými vztahy, přesuny zboží a migrací a jsou tak podřízeny transferu hodnot, jenž je přisvojován v „high ends“ centrech globálních hodnotových řetězců. Neplacená, málo placená a nejistá práce není, jak předpokládali na základě vývojových tendencí v západní Evropě buržoazní a marxističtí ekonomové 19. a 20. století, reliktem předkapitalistických časů, který zmizí v průběhu zvyšující se komodifikace a kapitalizace, ale je stálou součástí globálního kapitalismu. Bude navzájem kombinována v cyklech stejně jako v regionálních a nadregionálních souvislostech a umožní tak další akumulaci kapitálu.

Retrospektiva tvorby a změn pracovních pojmů a pracovních vztahů v dějinách je zcela nezbytná, abychom pochopili pojem práce v současném globálním kapitalismu. Musíme přitom věnovat pozornost stejnému měrou všem formám práce. Změny můžeme pozorovat v šesti časových úsecích:

Rok **1250** přináší omezení výměny zboží denní potřeby v souvislosti s vytvořením euroasijského světového systému. Impulzy z Asie podporují v Evropě urbanizaci a vznik specializovaných řemesel a jejich organizování do cechů. V městské řemeslné činnosti se začíná vytvářet pracovní pojem orientovaný na práci s nástroji a na kvalitu, který vznikl z těžké práce v domácnosti a zemědělství.

Rok **1500** znamená začátek západoevropské exploatace amerických dolů a plantáží. Práce, kterou Indiáni a otroci vynakládali na získávání surovin, byla využita ku prospěchu západoevropské řemeslné výroby, jež se soustřeďovala na výrobu hotových výrobků. Také v rámci Evropy začala dělba práce mezi západními řemeslnými a východoevropskými agrárními regiony, z nichž se dováželo dřevo, potraviny a produkty potřebné na výrobu lodí. V globálním kontextu byla ale centrem řemeslné výroby západní, jižní a východní Asie. Evropské obchodní společnosti a jejich vlády vynaložily maximální síly, aby se mohly podílet na obchodu s řemeslnými výrobky na území Asie. K tomuto účelu využívaly stříbro, které měly k dispozici z amerických nalezišť.

Kolem roku **1700** se v rámci řemeslné výroby vedle soběstačnosti vesnic a vzniku cechů ve městech

objevil i obchodníky podporovaný nákladnický systém: Tito obchodníci se neomezovali jen na obchod s místně vyrobenými produkty, ale také smluvně spojovali vesnické producenty do jimi kontrolovaného systému dělby práce a vytvořili tak více či méně rozsáhlé řetězce tvorby hodnot. Řemeslnické umění v Asii bylo stále nedostižné, indické bavlněné textilie byly vyváženy britskou společností *East India Company* na evropské, africké a americké trhy. Obchodníci s africkými otroky přijímali indické textilie jako platební prostředek, otroci v Americe byli oblékáni do indických bavlněných látek. Různé lokálně existující pracovní poměry se staly pod západoevropskou záštitou součástí nerovné mezinárodní dělby práce.

Kolem roku 1800 se spolu s průmyslovou revolucí přesunula kontrola nad globálními řetězci zboží do těch západoevropských regionů, kde byla centralizována řemeslná produkce v továrnách s mechanickým pohonem. S mechanizací se přemístila námezdní práce z domácností a dílen do továren: To přispělo k úplně novým zkušenostem v oblasti práce. Pro dělníky znamenala práce v továrnách závislost na mzdě. Ze zkušeností plynoucích z vykořisťování vyplývala snaha o zlepšení mzdových a pracovních podmínek. Pro zaměstnavatele byla pracovní síla otázkou ceny, která přivlastněním hodnot vytvořených námezdní prací umožnila akumulaci kapitálu. Práce, která byla vykonávána v domácnostech, přispěla jak k přežití rodin, tak k tvorbě hodnot, nebyla však uznávána jako skutečná práce. Přes protichůdné pozice byly na sebe kapitál a námezdní práce úzce navázány.

Teprve kolem roku 1900 se zúžené chápání práce jako výdělečné činnosti mimo domácnost prosazuje globálně. Nový pojem práce, omezený na moderní práci ohodnocenou mzdou, se celosvětově uplatnil v zákonodárství, vládním plánování i v požadavcích dělnického hnutí a zaujal i konkrétní místo v diskurzu 20. století. Nicméně z globálního pohledu pro většinu dělnic stále existovala kombinace placeného a neplaceného nezajištěného pracovního vztahu.

Když v souvislosti s krizí průmyslové masové produkce v 80. letech 20. století došlo k flexibilizaci pracovních vztahů, ustoupily tzv. normální pracovní vztahy do pozadí i v rozvojových zemích a diskurz o práci se široce otevřel. Známé vzory, obrazy a pojmy již neplatí. Tato situace napomáhá především stále více globálně působícím společnostem potlačovat úroveň pracovněprávních standardů a sociálně politických jistot. Ty byly předtím etablovány za účasti sociální demokracie a přispění tzv. sociálního partnerství v západní Evropě a komunistických stran ve východní Evropě. Odbory a dělnické strany stojí nyní před velkou výzvou.

Zatímco zánik reálného socialismu a ekonomické otevření Číny diskreditovaly a tabuizovaly sociální otázku, hlásí se na celém světě ke slovu znovu vykořisťované a prekarizované části dělnictva. Kolem roku 2010 je proto na místě vytvořit koncepční základy pro diskuzi o budoucnosti práce.

Další impulzy k debatě o pojmu práce naleznete v německém originále knihy prof. Komlosy:

ARBEIT. Eine globalhistorische Perspektive.
13. bis 21. Jahrhundert
<http://www.mediaishop.at/typolight/index.php/buecher/items/andrea-komlosy---arbeit>

V knize naleznete základní teze potřebné k porozumění práce v globálním kapitalismu a k debatě o ní. První díl knihy věnovaný systematické, obsahuje koncepty, pojmy, pracovní diskuze, jazykový vývoj i návrhy pro nové kategorie analýzy, zahrnující různorodost, kombinace a přisvojování různých pracovních vztahů. Ve druhém dílu jsou popisovány – s ohledem na situaci ve střední Evropě – příklady kombinací pracovních vztahů zprostředkovaných obchodem, řetězci zboží a migrací. A to na regionální, nadregionální a globální úrovni.

Text byl publikován v časopisu *Gegen Blende*,
Das gewerkschaftliche Debattenmagazin, číslo 29,
září/říjen 2014
Prof. Dr. Andrea Komlosy je univerzitní profesorkou
v Institutu pro hospodářské a sociální dějiny univerzity
ve Vídni

Přeložil **Jakub Vrba**

Válka a mír

„Nejsme starostlivá prateta, ale mocensko-politický hráč“

Rozhovor s Herfriedem Münklerem

Politolog Herfried Münkler vyučuje politickou teorii a dějiny idejí na Humboldtově univerzitě v Berlíně. Ve svých pracích se často a znovu zabýval válkou, naposledy v roce 2013 v knize „Velká válka. Svět mezi lety 1914 a 1918“.¹ V rozhovoru s Thomasem Meyerem vysvětluje, jaké důsledky pro řešení dnešních krizí můžeme vyvodit z katastrofy první světové války a jakou roli by mělo hrát Německo při prevenci a překonávání války.

NG/FH: Pokud se dnes zaměříme na téma války, naskytne se nám pohled na pozoruhodnou situaci. Na jednu stranu vychází mnoho nových knih o první světové válce, které vrhají nové světlo na její příčiny, a tím i na její důsledky. Příčiny se již nejeví tak jednoznačné a je možné, že jistou roli tehdy sehrály mechanismy, které by mohly působit i dnes. Vedle toho se dnes v Evropě na Ukrajině především ze strany Ruska opět uplatňuje, minimálně ve formě hrozeb, mocenská politika založená na vojenské bázi. Mimo to se při nedávném projevu vyjádřil spolkový prezident v tom smyslu, že by Německo mělo nově definovat svoji roli ve světě. Již by neměla být tak nesmělá. Německo by se mělo naopak silněji zapojovat do světového dění. Spojuje něco tyto události?

Herfried Münkler: Já myslím, že ano. Když dnes čteme o příčinách první světové války, okamžitě nám v hlavě vyvstane varovná otázka: Čemu by měl člověk za všech okolností zamezit, aby se svět nedostal do situace, ve které eskalující se nedůvěra a řetězení se nešťastných shod okolností povede k tomu, že se tato situace vymkne kontrole? S touto senzibilitou pak sledujeme vývoj na Ukrajině, který toho má s výsledkem první světové války mnoho společného, totiž rozpad Ruského impéria, založení mnoha nových států: Finska, pobaltských států, Polska a dalších. Další části Ruského impéria, jako Ukrajina a Gruzie, samostatnost nezískaly a staly se součástí SSSR. Možná i to vedlo k tomu, že Ukrajina jako postimperální prostor má problémy s vnitřní soudržností.

Zroveň je nám Evropanům jasné, že v tomto prostoru nestability, který Balkánem vyčnívá bezprostředně do Evropy, musí být k dispozici armáda a policie z Evropy a musí tam proudit relativně velké množství peněz, aby tak bylo zabráněno násilnému

1 V originále: *Der Große Krieg. Die Welt 1914 bis 1918*. Berlin 2013.

řešení. Existuje pás nestability, který má svůj původ ve výsledcích první světové války, tedy v rozpadu multietnických a mnohonáboženských impérií východu, podunajské monarchie, carského Ruska a osmanské říše. Tento pás začíná na Ukrajině a rozpíná se přes Kavkaz až na Blízký východ. Co například zažíváme v Sýrii a Iráku, je imploze států, které vystupovaly jako státy národní, nikdy jimi ale nebyly. Libanon zažívá hlubokou vnitřní krizi. Arabské jaro také nevedlo k žádnému obzvláště dobrému výsledku.

Setkáváme se zde tedy s evropskou periferií, která je pro nás vysoce nebezpečná, tamní problémy mohou přesáhnout do našich regionů. V tomto smyslu sem zapadá i projev Joachima Gaucka. Přesto přes krizi na Ukrajině, která nás zaměstnává dnes, výzvami Evropy 21. století nejsou tankové nebo pěší divize, které překročí naše hranice, ale proudy uprchlíků z výše jmenovaných států, které se dají do pohybu, pokud se nám v jejich zemích nepodaří postarat o prosperitu a stabilitu. A obojí je navzájem propojené.

NG/FH: Na jedné straně tu mocně chřestí zbraněmi Putin, ať už jsou důvody jakékoliv. Na druhé straně tu máme ono Gauckovo povzbuzení, aby se Německo silněji angažovalo ve světě. Zažíváme teď, 100 let po začátku první světové války, něco jako renesanci války jako konceptu, představitelné možnosti, jako normální součásti politiky?

Münkler: Ano, možná v poněkud modifikované podobě. Ernst Jünger kritizoval Bethmann-Hollwega za špatný projev, když při tom, co pochodovali němečtí vojáci Belgií, řekl: "Okay, sice porušujeme smlouvy, provinili jsme se proti mezinárodnímu právu, všechny škody ale napravíme." Podle Jüngerova však měl říct: "Intervenujeme kvůli osvobození a ochraně Flámů, kteří jsou ohroženi francouzsky mluvícími Valony."

To je přibližně i plán, který zvolili Rusové na Krymu a na východní Ukrajině. Z důvodů zinscenovaných politických hrátek brání ruské obyvatelstvo nebo ty, kteří by k Rusku rádi patřili. Můžeme tu sledovat, jak sice jednají politicky agresivně, celé je to ale vylíčeno jako obrana a tím i legitimizováno. A protože obrana z dobrých důvodů není omezena jen na teritorium, ale i na právní nároky jako jsou lidská nebo občanská práva, dostává obrana útočný charakter.

To ale v zásadě není nic nového. Historie francouzské revoluce od roku 1790 do vzestupu Napoleona ukazuje, jak nárok pomáhat těm, kteří hledají pomoc, vede k útočné politice. Stojíme nyní na hraně. Nikdo nemůže říci, kam to půjde dál.

NG/FH: Obě knihy, nad kterými se obzvláště hodně

diskutovalo, tedy vaše Velká válka a Náměsíčníci Christophera Clarka² mají navzdory mnoha rozdílům jednu společnou myšlenku: Když nebudeme dávat pozor, může každou chvíli hrozit podobná katastrofa. Nebo je snad dnes situace naprosto odlišná?

Münkler: Historie se samozřejmě neopakuje. Můžeme ji ale opatrně sledovat a na poli nejistoty, na kterém se odehrává politika, zvláště ta zahraniční, hledat určité analogie. Získáme tak jisté mantinely. Je to docela zajímavé, tím více, že ekonomické propojení bylo v roce 1914 již velmi silné. Je nesprávné si myslet, že by velká míra hospodářského propojení v dnešní Evropě byla spolehlivým garantem proti eskalaci krize. Známe přeci tezi, že konflikt mezi Čínou a USA je vyloučený, protože jsou mezi sebou oba státy propojené a navzájem na sobě závislé. Kdyby to mělo platit, nemohla by válka v roce 1914 vypuknout. A do jisté míry to platí i pro dnešní vztahy mezi Ruskem a EU. Zaobíráni se vypuknutím války v roce 1914 chrání před naivitou.

Christopher Clark a já jsme zkusili popsat, že teze o podstatné vině Německé říše v mnoha ohledech – odhlédněme od toho, že je vědecky neudržitelná – představuje jakýsi blok, který zabraňuje se z historie poučit. Zbavili jsme se zločinců a odzbrojili je – a díky tomu je vše v pořádku. Když se ale podíváme přesněji, uvidíme celou řadu politiků, kteří se tenkrát orientovali na mír, což se do raného léta 1914 dá vlastně říci i o Bethmann-Hollwegovi. Když Ludendorff, ještě jako velitel zásobovacího oddělení generálního štábu, požadoval nashromáždit více chilského ledku, neboť by v případě války mohl nastat nedostatek munice, odmítl ho Bethmann-Hollweg s tím, že by to mohlo vypadat jako příprava na válku.

NG/FH: Jak mohlo ale potom dojít k válce?

Myslím, že od určitého bodu už nebyla politika pánem situace. Nepohybovala se jen náměsíčně válce naproti, ale politici i hazardovali. S pocitem, který gambleři občas mívají, že mohou riziko kontrolovat a nakonec vyhrát. A pak dochází k tomu, co já nazývám kataklysmatický děj: Najednou se řítí vše dohromady, jak v nějaké divoké řece nebo vodopádu. Co se dalo dříve lehce usměrnit, již nelze kontrolovat. Problémy se staly moc velké na to, aby byly vyřešeny politicky. S tím souvisí i nálada ve společnosti a lid, který na ulicích vznáší své požadavky. A najednou se ze všemocného politika stává bezmocný pozorovatel. To je dobře vidět u císaře, který zkouší u svých blízkých příbuzných v Londýně a Petrohradě celou věc ještě zastavit, ale už nemá šanci. Hodně se mluví o selhání Druhé internacionály. Mělo by se ale také mluvit o selhání aristokratické internacionály a jedné další, totiž té katolické, které se také nepovedlo

válce zabránit nebo ji ukončit. Benedikt XV. to zkusil, ale nepovedlo se.

NG/FH: Člověk si vezme vždy něco ze současné situace do interpretace minulosti, která pak osvětluje přítomnost. Ale zpátky ke Gauckovi. Co si myslíte o jeho návrhu, že by mělo Německo hrát větší roli. Platí to i pro EU a s EU? Jsou úkoly Německa a EU jiné než před dvěma, třemi lety?

Münkler: Viděli jsme, jak EU na Ukrajině jednala naivně. Max Weber by řekl, že lidé v EU se dostali do nejvyšších funkcí "úředním postupem" a ne politickým bojem. Myslím tím především diplomacii s paní Ashtonovou v čele. EU si tedy myslelo, že můžeme vést s Ukrajinou asociální rozhovory, při kterých jim nabídneme participaci na naší prosperitě, lepší přístup k evropským trhům a více finanční podpory. Za to měla být upevněna lidská a občanská práva. Jako symbol pro to platila velmi osobitá paní Tymošenková. Přehlédli jsme ale, že pro Rusko se jedná o provokaci. Neboť Rusové to vidí z jiného hlediska: Nejdřív přijde EU s penězi, pak NATO a poté americké rakety. Evropa se z toho musí poučit. Nejsme starostlivá prateta, která hladí své sousedy a činí jim dobro, ale mocenskopolitický hráč – ať již chceme nebo ne. Ostatní nás tak vidí. V mezinárodní politice je rozhodující, jak nás vidí ostatní, ne jak se vidíme sami. Toto pochopit nebude úplně snadné. V různých případech budou při silnějším mocenskopolitickém pochopení EU hrát roli i větší členské státy, jejichž zájmy se nebudou nutně překrývat se zájmy EU.

Myslím, že Joachimovi Gauckovi šlo o ukončení zvláštní role Německa. Německo bylo rozdělenou zemí, přičemž jsme se nemohli a nemuseli vojensky angažovat, protože jinak by museli střít Němci na Němce. První změna pak nastala s nasazením v Kosovu, kdy zejména zástupci Zelených vedli za celou republiku diskuzi o novém zahraničněpolitickém sebezpochopení Německa.

Pokud budeme my Evropané v budoucnosti potřební jako stabilizační faktor, zvláště v důsledku stažení se USA ze středomořského prostoru, s výjimkou ochrany Izraele, tak musíme pochopit, že jsme opravdu evropské Německo a ne spekulanti nebo pasažéři evropské politiky.

NG/FH: Tedy ne "německá Evropa", ale "evropské Německo"?

Münkler: Přesně tak. Dovolávání se německé „zvláštní cesty“ je v dnešní situaci již prakticky nemožné ospravedlnění pro zvláštní roli Německa.

NG/FH: Zabýval jste se také novými formami války. Na Ukrajině nyní máme následující situaci: Rusové se domnívali, že mnoho protestujících z Majdanu je ovládáno CIA nebo Evropou. Jim nepřátelská

2 Celým názvem: Náměsíčníci: Jak Evropa v roce 1914 dospěla k válce. Praha 2014

mocnost tedy zřejmě vystupovala v převlečení za protestující občanskou společnost. Nato nastrčili Rusové své vojáky na Krym a na východní Ukrajinu v převlečení za aktivisty z občanské společnosti. Vznikla tím úplně jiná forma vedení války?

Münkler: Já nevím, jestli tomu tak na Majdanu bylo, ale existuje celá řada převratů, do kterých se zapojily americké think-tanky a aktéři z občanské společnosti. Před tím, než identifikujeme nový druh války, musíme určit nový druh revolučního převratu, u kterého je rozhodující, že je armáda, respektive policie, znejistěna. Není schopna zadržet masu lidí, která se tlačí na určitá místa.

Na rozdíl od velkých převratů na Blízkém východě a v Latinské Americe v šedesátých a sedmdesátých letech již nejezdí armádní tanky k rozhlasu a neobsazují podobná místa. Dnes je to občanskospolečenský aktér, který prezentací své zranitelnosti zabraňuje protivníkovi, aby střílel. A pak se náhle změní situace. Poté, co byl takto svržen Slobodan Milošević, který byl Ruskem podporován, si Rusové vše analyzovali a zkusili se z toho poučit. A v tomto smyslu interpretovali i situaci na Majdanu. A když ztratil režim kvůli nasazení násilí svoji legitimitu – minimálně na západní a střední Ukrajině – a zhroutil se, reagovali Rusové takto.

Reagují tedy šikovněji, než to dělal starý Sovětský svaz, který poslal do Maďarska, Západního Berlína a Prahy tanky a sám se zdiskreditoval. Napodobují spíše modely, o kterých si přinejmenším myslí, že je vymyslel a používá Západ. A jako legitimizační model převzali i právo na sebeurčení národa, regionu nebo skupiny, které bylo určitým způsobem námi použito při novém uspořádání Balkánu. Ovšem s tím rozdílem, že se z Chorvatska nestal nový stát spolkové republiky. Legitimizační model byl ale převzat, a proto je i těžko napadnutelný.

NG/FH: Někdy může mít člověk dojem, že se válka a mír pozoruhodně překryly a přechody mezi nimi se rozmělnily.

Münkler: To byl také neuvěřitelný výkon westfálského uspořádání z roku 1648, které vedlo ostré demarkační linie mezi válkou a mírem. A nyní zmizely.

NG/FH: Na jedné straně existují pojmy jako "válka proti terorismu", což není jen pojem kulturního boje, ale i politický pojem s neuvěřitelnými právními následky. V USA jsou občanská práva podstatně nahlodaná. Spojené státy se svým způsobem nacházejí ve výjimečném stavu, aniž by se zde konaly větší protesty. Vedle toho se vede válka bezpilotními letouny. Zaútočí se někde, kde se údajně nachází vůdce teroristů a mnoho lidí zemře, často bez důkazů o provinění. To jsou formy vedení války uprostřed

normality: V zemi, kde bezpilotní letoun vzlétne, je mír, v zemi, do které přiletí také – mezi těmito zeměmi také není válečný stav. Zároveň tím dochází k významnému odcivilizování. Právo je nahlodáno. Ti, kteří proti tomu protestují, jsou odzbrojeni, protože zdánlivě podporují nepřítele. Stává se podobná situace více a více standardní? A když ano, jak s tím budeme zacházet?

Münkler: V dnešní době můžeme pozorovat dva typy imperiální moci. Na jedné straně je to klasické staré impérium, které je orientované na teritorium – Rusové právě zkoušejí ještě jednou podobné impérium vybudovat. Vedle toho signalizuje aféra kolem NSA a nasazení dronů mnohem pokročilejší formu imperiální moci. Zde nejde o kontrolování teritoria, ale o kontrolu toků. Tedy ne toho pevného, ale tekutého. Toků kapitálu, lidí, zboží, služeb, ale přirozeně i informací. Protože tato forma imperiální moci podle mého názoru představuje imperiální moc globální, může ten, kdo kontroluje toky, ovládnout svět.

A pak se setkáváme s již ne tolik sympaticky působícím pojmem světová vnitřní politika, kterému Carl Friedrich von Weizsäcker, když ho formoval, rozuměl úplně jinak. Rozdělení z westfálského uspořádání na vnitřní a vnější, na policii a armádu, kontrarozvědku a rozvědku se momentálně stalo difuzní. Dnes se objevují političtí hráči, kteří již nejsou vázání na teritorium, například nevládní organizace. Ti mohou být státům nepříjemné, ale i nápomocné. Spolková republika měla v mezinárodním vyjednávání příležitostný úspěch, protože spolupracovala s nevládními organizacemi. Zároveň jde ale také o erozi státního mocenského monopolu, který byl důležitý pro starý řád.

Co se ale stane, když se nevládní organizace ozbrojí, pokud tak mohou označit Al-Káidu nebo mezinárodní islámské brigády? V této oblasti se toho mnoho událo a otázka je, jak na to bude reagovat světový četník USA. Nějaký čas byl zkoušen koncept, kdy se šlo do regionů, kde tyto organizace měly své kořeny a tyto regiony zkoušely přebudovat a modernizovat. Tento koncept je, a to je poučení z intervence v Afghánistánu, neúspěšný a drahý. Protivník má mnohem větší strategickou flexibilitu.

Odpovědí USA je kombinace dozoru NSA a války vedené bezpilotními letouny. Tím chtějí USA získat stejnou flexibilitu, jako má jejich protivník. Běžná dělící čára mezi válkou a mírem je tím stále více rozostřena.

NG/FH: Může to být odpověď?

Münkler: Politický teoretik musí nejdříve vystihnout, o co jde, aby pak posoudil, jaké jsou možné náklady a jaké jsou možnosti protireakce. A toto

posouzení, které může být nejen normativní, ale musí být i operativní, nás přenese do postavení, ve kterém rozhodneme, co uděláme. Ale především je nutno jednat.

NG/FH: Pro samotné teroristické útoky jsou ale často identifikovatelné příčiny, například velmi urážlivé nespravedlnosti. Nezůstává v první řadě centrálním úkolem politiky podobné masivní nespravedlnosti odstraňovat, aby iniciátoři „tekutých válek“, které se odehrávají napříč zeměmi, a jejich stoupenci a podporovatelé, byli oslabeni?

Münkler: V této otázce jsme ještě nepochopili, co znamená nezdar v Afghánistánu. Německé zapojení v Afghánistánu je přeci, přinejmenším v německé diskuzi, ospravedlněno představou, že můžeme odstranit následky dlouhé války, přítomnost Rudé armády i zaostalost místní společnosti. Naším přáním bylo, že vypálíme terosristům rybník, když budeme například do země pumpovat peníze, postavíme se, aby se zlepšilo postavení žen, přeměníme společnost.

Jestli na to byl Afghánistán správnou zemí nebo jestli by nebylo lepší nepochodovat do Saudské Arábie, ponechme stranou. Očekávání, že bychom mohli, za pro nás přehlédnutelné náklady, tyto společnosti od základu proměnit, byla nad naše síly. Vypadá to, že v současnosti jsou jen dvě možnosti, obě nejsou zrovna atraktivní. První je to americké řešení. Uděláme se nezranitelnými. Budeme jednat jako moderní impérium, ze vzduchu, neviditelně, rychle a mít vše pod kontrolou. Evropské řešení zřejmě představuje nasazení francouzských legionářů v Mali nebo Středoafričké republice. Nebudeme tedy tyto společnosti utvářet, ale starat se o to, aby staré elity, které se do jisté míry starají o stabilitu a bezpečnost, zůstaly u moci, a když se dostanou do problémů, podpoříme je.

NG/FH: Máme tedy cíl spravedlivého světa, který tyto příčiny minimalizuje, zapomenout?

Münkler: Nikdo nemůže říci, co je v konkrétních případech spravedlivé. Představa sociálního vyrovnání zůstává přirozeně výzvou. Jen otázkou je: Jak ho můžeme za současných procesů realizovat tak, abychom nezabředli do dilemat dosavadní pomoci a například neposílali hospodářskou pomoc do křizových oblastí, kde ji místní warlordi zneužívají. Jak tedy můžeme záměr naší pomoci a naší intervence přetavit v cílený výsledek? Tuto otázku se musí zodpovědět ten, kdo chce změnit poměry směrem k větší sociální spravedlnosti. Kdo na ni nemá odpověď, měl by pojem spravedlnost opatrně obcházet.

Přeložil **Jakub Vrba**

Krise na Ukrajině je pro Českou republiku příležitostí ohledat si své místo v normativním projektu Západu, jak vykrytalizoval po II. světové válce a po dlouhou dobu se vyvíjel bez podílu naší oficiální politiky, ale byl inspirací a výzvou pro československou opozici. Jako od středně velké země, která nesousedí s přímými aktéry konfliktu, se po nás vlastně nechce moc. Měli bychom zpracovat co nejvíce informací o postojích našich spojenců a realisticky si najít pozici, ze které přispějeme k pokud možno pokojnému řešení konfliktu. Pražské dialogy ve svém obvyklém tematickém okruhu „Evropa“ přináší dva texty uveřejněné v devátém čísle časopisu *Neue Gesellschaft Frankfurter Hefte*, ročníku 2014.

Role Ruska ve světě – Nároky a možnosti.

Rudolf Traub- Metz, Felix Hett

Chování Ruska během ukrajinského konfliktu je z řady pohledů vnímáno jako epochální přelom. Popisuje se jako: „Největší krize ve vztazích mezi Východem a Západem od pádu zdi“, „Návrat geopolitiky“, „Trvalý odvrát Ruska od demokratického Západu“, nebo „Znejistění a oslabení globálního pořádku opřeného o mezinárodní právo.“ Pod vlivem těchto charakteristik se volá po tom, aby americká a evropská politika nově uvážila své vztahy s Moskvou.

Ruské jednání v případě Ukrajiny opravdu vykazovalo dvě zvláštnosti, které se na Západě nečekaly: namísto aby ruská zahraniční politika jen jako obvykle reagovala, chopila se už před vrcholným setkáním ve Vilniusu iniciativy, a s momenty překvapení využila politickou situaci pro sebe. A navíc: Ruská politika, obvykle charakterizovaná ochotou ke kompromisu a mocenským pragmatismem, byla na rozdíl od dřívější doby připravena použít vojenskou hrozbu, nasadit ji po dávkách za účelem získání výhody.

Přestože Rusko vybočilo ze svých obvyklých vzorců chování a z rychlosti reakce, na jakou jsme u něj zvyklí, bylo by naprosto přemrštěné z ruského chování odvozovat připravenost Ruska k agresivní změně mezinárodního pořádku či spekulovat o jeho připravenosti vojensky obsazovat další země. Bylo by přehnané žádat větší zbrojení NATO a silnou ochranu hranic, aby se z údajné studené války nevyvinula válka horká. U zahraničně politických elit v Moskvě už delší dobu dominuje očekávání týkající se příštího světového

pořádku, které slouží ke čtení aktuálních událostí, i jako cílová představa o ruské zahraniční politice. Tento pohled na svět se dá shrnout do tří bodů.

Zaprvé: Od unilateralismu k multipolárnímu světu. Podle většinového názoru panujícího v Moskvě se USA jako globální hegemon nachází ve slepé uličce. Nejedná se přitom o pád, ale o postupný pokles reálného vlivu. Konec jednapolárního světa nebude nahrazen rovností všech států podle představy OSN, ale multipolárním světem, ve kterém bude pravidla určovat malá skupina velmocí. Jen tak bude možné předefinovat globální anarchii. Hlavní požadavek ruské zahraniční politiky je, nyní i v budoucnosti představovat jeden z pólů takového mezinárodního systému. Základem takového požadavku je stabilita a nový rozmach země po chaotických 90. letech. Vladimír Putin, kterému se zásluha o stabilitu a rozmach přičítá, ohlásil novou roli Ruska na bezpečnostní konferenci v Mnichově v roce 2007. Jeho následovník v prezidentském úřadě, Dmitrij Medvěděv, to při jiné příležitosti v roce 2008 shrnul do slov: „Rusko je nyní globálním hráčem.“

Zadruhé: Spojenectví a autonomní opora moci. Rusko se může stát jedním velmocenským pólem v multipolárním světě, jen pokud se bude opírat o vlastní politickou a vojenskou sílu. Aliance a spojenectví s jinými póly je možné používat k vlastnímu prospěchu, nejsou ale stálé a nesmějí vést ke strukturálnímu závislostem. Také příslušnost ke skupině BRICS není pro Moskvu integračním rámcem, ale konec konců jen defenzivním spojenectvím k obraně proti americkým zájmům. Mezinárodní právo je instrumentalizováno k obraně mocenských pozic zděděných z dob Sovětského svazu. Zvláště právo veta v Radě bezpečnosti OSN k obraně proti vměšování do „vnitřních záležitostí“.

Zatřetí: Velmoc v multipolárním světě, regionální hegemon. V novém multipolárním světě se jednotlivé velmoci starají o pořádek na svém „zápraží“. Respektují při tom sféry vlivu jiných mocností. Rusko proto musí ve své roli nadřazené velmoci být i integračním magnetem. Nárok na pozici hegemona míří v návaznosti na sovětské impérium do tří regionů – Střední Asii, Kavkaz, východoslovanské „bratrské země“ Bělorusko a Ukrajinu. Ušetřeny zůstávají země Pobaltí.

Nárok na dominanci bývá odůvodňován případ od případu různě. V aktuální politice se ale projevuje ve třech oblastech. (a) Energetická politika, (b) Vojenská spolupráce včetně exportu zbraní, (c) Dějiny, migrace, jazyk. Celní unii mezi Běloruskem, Kazachstánem a Ruskem a nově, „Euroasijskou hospodářskou unii“, je vytvořen institucionální rámec pro takovou integraci. Rusko nikdy netropilo

povyk kolem toho, že v Ukrajině vidí hlavní cíl svých integračních snah v regionu. Že se Moskva závčasem nebránila východnímu partnerství s EU, bylo z ruské perspektivy velké selhání. Evropská unie projevila velkou naivitu, pokud věřila, že Rusko bude bez jednoznačné reakce přihlížet západní orientaci Ukrajiny. Ruská sebeprojekce v roli nového světového hráče se v posledním desetiletí opírala o příjmy z vývozu energetických surovin, ze kterých Rusko znovu vystavělo vojenský aparát, a o (energetické) subvence sousedům, ze kterých byly financovány politické výhody. Výhled na dále stoupající energetické příjmy je malý. Hodně skloňovaná smlouva o dodávkách plynu do Číny je sice viděno optikou světového obchodu největší jednotlivá smlouva, jaká byla kdy uzavřena, tato smlouva ale upevňuje statut Ruska jako exportéra nezpracovaných surovin, přináší výdaje na stavbu plynovodu směrem na východ, a v objemu znamená právě 25% ruských dodávek do Evropy. EU by navíc mohla do budoucna redukovat svou poptávku po ruských energiích.

Bez stoupajících příjmů z exportu energetických surovin stagnuje ruské hospodářství s malými šancemi na oživení. Přerozdělování státních příjmů se v budoucnu odehraje v rivalitě výdajů na zbrojení, prostředků na modernizaci civilní ekonomiky a sociálními výdaji.

Rusko je mnohonárodnostním státem. Jako takový může svou soudržnost zdůvodnit jen multi etnickou nebo právě teritoriálně. Pro (v přesném překladu) ne Ruskou, ale „ruskozemskou“ federaci, je hra s etnickým ruským nacionalismem hrou s ohněm. Země je konfrontována s dramatickým úbytkem obyvatelstva, který se projevuje hlavně u ruské většiny. V současnosti Rusové představují necelých 80% obyvatelstva a menšiny si z části zaznamenávají velké přírůstky. Muslimské obyvatelstvo poroste ze svého současného 121 až 14% podílu na dvojnásobek, do roku 2020 na 20 – 25%.

Kromě toho se rozšiřuje monoetizace v severní části Kavkazu, protože se ruské obyvatelstvo ve velkém počtu stáhlo z oblastí jako Dagestán nebo Čečensko. Připojení Krymu bylo zdůvodněno právem národů na sebeurčení a zvláštní povinností chránit ruské menšiny v zahraničí. Zdůrazňováno bylo historické příbuzenství slovanských národů v Rusku, Bělorusku a na Ukrajině. Toto zdůvodnění transformuje neetnický „ruskozemský“ integrační rámec do rusko-etnického panslavistického nacionalismu. Upevňuje se tak tendence dostat vlastní menšiny i ruské menšiny v zahraničí do obranného postavení. Zpochybňuje se teritoriální soudržnost zemsky viděné Ruské federace, a také integrace euroasijská.

Regionální integrační rámec je silně poškozen, vzhledem k neúspěšnému zapojení Ukrajiny

a panslavisticky zdůvodněným převzetím ukrajinských území. Možná byl tento regionální rámec dokonce vyčerpán. Euroasijská hospodářská smlouva byla sice podepsána podle plánu (hospodářská unie vejde v platnost k prvnímu lednu 2015), ale Kazachstán, který disponuje značnou ruskou menšinou, odmítl veškeré plány k politické integraci. Původní cíle „Euroasijské hospodářské unie“, jako integrace energetických a finančních trhů, byly odloženy.

Velmoc bez silného a rostoucího hospodářství může svůj globální nárok zdůvodnit jen politicky a vojensky. Jen do chvíle, kdy se objeví finanční limity. Ruský nárok, hrát jako autonomní pól v koncertu velmocí, nepůjde realizovat jen bezpečnostní politikou, bez zásadních hospodářsko-politických úspěchů. Ty se momentálně nedají očekávat. Dokonce ani od vývoje obchodu s energiemi se nedají očekávat zvláštní mocenské konstelace, jako to kdysi bývalo v případě zemí OPEC. Skutečnost, že se USA může do budoucna stát významným exportérem zkapalněného plynu, by mohla zmírnit mocenské nároky vývozce energií.

Obavy, že by se Rusko po anexi Krymu zmocňovalo dalších oblastí bývalého Sovětského svazu, jako Kazachstánu nebo Pobaltských republik, jsou přehnané. Vojenská dobrodružství takového typu by u všech sousedů Ruska vyvolala velký odpor a znamenala by smrtící ránu pro regionální integrační snahy. Rusko by bylo plně izolováno, ze všech stran vydáno hospodářským sankcím, což by ho uvrhlo do hluboké hospodářské recese. Opakování ruské politiky podle vzoru východní Ukrajiny se nikde pozorovat nedá. Osoby nebo uskupení snažící se něco takového tematizovat, sledují spíše vlastní zájmy, v neposlední řadě zájem západního zbrojení.

Rusko zůstane asymetrickou mocností, která svůj nárok spoluvytvářet globální poměry de facto opírá jen o své atomové arzenály. Rusko tím žije z dědictví Sovětského svazu a zůstává jedním z hlavních hráčů světové bezpečnostní politiky. Kromě toho nejen krize na Ukrajině ukazuje, jak velké je destruktivní instrumentarium ruské zahraniční a bezpečnostní politiky. Přípravenost toto instrumentarium nasadit vzrůstá s pocitem, že jsou ohroženy zásadní vlastní zájmy. Ruské zájmy musí být rozpoznány a zohledněny při tvorbě mezinárodní mírové architektury, pokud má dojít ke konsenzu v otázkách míru a řešení konfliktů.

V hospodářské oblasti není Rusko ani regionálním hegemonelem, může si dovolit subvence jen tak dlouho, dokud mu poplynou prostředky ze světového hospodářství. Rusko je importérem technologií, nemůže být tedy motorem jejich inovací.

Západní úvahy o závodech ve zbrojení, které by Rusko „umravnilo“, mohou Rusko dramaticky destabilizovat, zapříčinit ještě větší koncentraci Ruska na vojensko-průmyslový komplex a zničit v Rusku další vymoženosti občanské společnosti. Cenou by byl mezinárodní konflikt, ve kterém by hlavní roli už nehrála spolupráce v oblasti bezpečnosti, ale oboustranná eskalace nejistot vůči druhé straně, která by se stala primární motivací zahraniční politiky.

Rusko reflektuje 90. léta jako svůj sestup z jeviště světové politiky. Z ruského pohledu je hlavním zájmem USA zmařit nový ruský růst. Navzdory sebevědomí, které Rusko někdy až ostentativně staví na odív, se lze domnívat, že Moskva je v případě Ukrajiny ve vlastním hodnocení na ústupu. Status velmoci v někdejších bipolárním světě je nevratně ztracen, zachována má být alespoň role velmoci ve světě multilaterálním. Kreml při tom slaví při nejlepším vůli jen zdánlivé úspěchy. V ukrajinské krizi se vmanévroval do slepé uličky. Enormní náklady anexy Krymu se jen zvolna dostávají do povědomí těch, kdo v Rusku rozhodují. Patriotický jásot z přivedení Krymu „domů“ nezakryje na dlouho přetrvávající sociální problémy ruských regionů, stagnující investice do infrastruktury a modernizace hospodářství, která se nehýbe z místa. Kromě toho v jihovýchodní Ukrajině vznikla za vydatné ruské pomoci zóna nestability přímo na ruské hranici. Přesahy na ruské území se nedají vyloučit. Ze západního pohledu by se v obecném zájmu měl cílem zahraniční politiky stát dialog, při kterém se bez ztráty tváře najde způsob, jak se z krize dostat. Společná stabilizace situace na Ukrajině je podmínkou pro to, aby se Rusko opět mohlo stát partnerem Západu.

Rudolf Traub-Merz vede od roku 2012 kancelář nadace Friedricha Eberta v Moskvě

Felix Hett je referentem pro Rusko u Nadace Friedricha Eberta v Berlíně

Přeložil Jan Šícha

Rusko, Ukrajina a západ: Autopsie jedné krize a jejích následků.

Gernot Erler

Tři otázky se otvírají v kontextu ukrajinské krize, která už dávno přerostla v nejvážnější konflikt mezi Západem a Ruskou federací od konce Studené války: Co se stalo? Co se

přítom rozbito? Kam se politicky chceme dostat?

Když v roce 2004 zvítězila v Kyjevě „oranžová revoluce“, chtělo nové vedení s prezidentem Juščenkem okamžitě svou zemi přivést do Evropské unie. To nebylo možné. EU ale neřekla pouze „NE“. Náhradou nabídla asociaci. Léta se vyjednávala příslušná smlouva. Po politickém neúspěchu „oranžových“ od roku 2010 jednání pokračovala s pruským prezidentem Viktorom Janukovičem. Text smlouvy byl hotový v roce 2012. EU se domnívala, že za podpis smlouvy může něco chtít, hlavně propuštění bývalé premiérky Julie Tymošenkové. Byl to úplně špatný odhad situace! Podpis smlouvy odmítl krátce před vrcholným setkáním EU ve Vilniusu prezident Janukovič. Stál pod ruským tlakem. Až velmi pozdě ruské vedení jako vážné nebezpečí identifikovalo asociaci smlouvu, která je spojena s širokou dohodou o volném obchodu. Mohl by Kyjev po podpisu asociaci smlouvy hrát ještě nějakou roli v celní unii vedené Ruskem nebo přímo v Putinově oblíbeném projektu „Euroasijské hospodářské unii“, která byla konečně sjednána 31. května 2014? Prezident Evropské komise odpověděl najednou a veřejně „Ne“. Postavil tak Ukrajinu před volbu buď, anebo.

Nepodepsání asociaci dohody ze strany ukrajinského prezidenta vyvolalo demonstrace. Hlavně studenti se podíleli na pouličních protestech, ty byly brutálně potlačeny a změnily se v krvavý systémový konflikt. „Euromajdan“ chtěl obrátit celý ukrajinský systém: vládu oligarchů, bezbřehou korupci, klanový systém s kleptokraticky se chovající Janukovičovou rodinou ve vedení. Povedlo se to po ozbrojených střetech, když prezident trochu neočekávaně 21. února 2014 utekl ze země. Právě triumf z Majdanu vytvořil z případu Ukrajina příběh Západ proti Moskvě. Z ruského pohledu totiž Západ překročil dvě červené linie: Nabídka asociaci smlouvy s Ukrajinou byla vyhodnocena jako geopolitický útok proti ruským zájmům ve smyslu pokusu narýsovat dělitzko mezi Ruskem a Ukrajinou. Změna režimu zdola v Kyjevě znamenala pro Moskvu šok. Okamžitě byla interpretována jako produkt západní protiruské konspirace, stejně jako někdejší „barevné revoluce“ mezi léty 2003 – 2005 v Gruzii, na Ukrajině a Kirgistanu.

Ve výsledku Západ musel přihlížet výborně zinscenované, pouhých pět dní trvající, anexi Krymu a následně jen ledabyle skrývané podpoře východoukrajinských separatistů. Reakcí to vyvolalo dvojí: 6. března 2014 EU odsouhlasila několikastupňový režim sankcí proti Rusku, který se od té doby v opatrných krocích realizuje. Jednoznačně bylo řečeno, že Západ nepovažuje za možné, aby došlo k vojenskému řešení konfliktu

mezi ukrajinskou vládou a separatisty v Doněcku a Luhansku. Západ žádá politické řešení. Německo bylo, vzhledem ke svým zvláště intenzivním politickým, hospodářským a společenským kontaktům s Ruskem, posunuto do vedoucí role. Tuto roli přijalo po opakovaných pokusech o vyjednávání, které Německo podnikalo společně se Spojenými státy, Francií a Polskem. Tragédií letu MH17 ze 7. července 2014 vzrostla mezinárodní dimenze původně regionálního konfliktu.

Během tohoto konfliktu bylo bohužel mnoho rozbito. Z pohledu Západu se vztah k Rusku 23 let po zániku Sovětského svazu, navzdory problémům a kolizím v zájmech, vyvíjel konstruktivně. Nejviditelnější je to v hospodářských vztazích a v ruských dodávkách energetických surovin zemím EU. Vzniklo hluboké propojení, v energetické oblasti vzájemná závislost, která by nebyla myslitelná ani zdůvodnitelná bez minimální vzájemné důvěry. Západ sázel na partnerství s Moskvou. Tento pojem charakterizuje jazyk všech programových dokumentů: Smlouvy o partnerství a spolupráci (od roku 1997), Partnerství pro modernizaci (v Německu od roku 2008, v EU oficiálně od roku 2010). Strategické partnerství se vyzdvihuje při všech vrcholných setkáních.

Podmínkou partnerství je důvěra a předvídatelnost. Připojení Krymu a zacházení s Ukrajinou ze strany Moskvy vztah důvěry těžce poškodily. Jak může být partnerské spolehnutí na zemi, která pošlapává garanční smlouvy týkající se suverenity a územní celistvosti souseda? Smlouvy, které v letech 1994 a 1997 sama podepsala? Úzce s tím souvisí, že Moskva začala být najednou nepředvídatelná.

Politické cíle ruského prezidenta ve vztahu k Ukrajině neznáme: chce nádvávkem ke Krymu anektovat části východní Ukrajiny? Chce stupňovat konflikt na východě Ukrajiny a používat ho jako prostředek každé budoucí politiky Kyjeva? Existuje v Moskvě plán politicky prosadit určité požadavky jako nepřistoupení Ukrajiny k NATO a EU a federalizaci Ukrajiny? Nevíme. Nepředvídatelnost je ale nejsilnějším nepřítelem důvěry a partnerství. Stojíme tu opravdu před politickými zříceninami.

Kam chceme politicky směřovat? Krátkodobě může jít jen o deeskalaci, omezení škod a konec ozbrojených střetů. Opatření, která byla reakcí na anexi Krymu, byla nutná. Nelze dopustit tiché přijetí aktu proti mezinárodním smlouvám a všem mezinárodním normám. Nechceme se vrátit k politickým poměrům Studené války. Čím dříve dojde k politickému řešení konfliktu na Ukrajině, klíč k němu je hlavně v ruských rukou, tím větší

budou šance odvrátit nejhorší. Tragédie letadla Malajských aerolinií zesílila tlak na řešení.

Jak vypadají naše střednědobé cíle? I po politickém řešení konfliktu stojí Ukrajina před velkými výzvami. Asociační smlouva nic nedaruje, ale na straně Kyjeva požaduje výkony týkající se transformace a reform. Bez značné podpory ze Západu a spolupráce ze strany Ruska je nemyslitelná stabilizace rozlohou druhého největšího státu v Evropě se 45 miliony obyvatel. Naším cílem je trvalá stabilizace Ukrajiny.

Rychlý návrat k předešlému stavu se konat nebude. Narušená důvěra se bude napravit dlouho. Střednědobě se musíme znovu pokusit o důvěrné partnerství s Moskvou. Mohou tomu napomoci trilaterální rozhovory o kompatibilitě různých integračních systémů na Východě a na Západě, které začaly v Bruselu 11. července. Má smysl, aby obě strany reflektovaly a chápaly podmínky evropské asociační politiky a Putinova projektu „Euroasijské hospodářské unie“. Škoda, že k tomu nedošlo už dřív.

Před novým partnerstvím EU s Ruskem stojí úkol zpracovat odlišná vnímání reality na obou stranách. Tam, kde jedni mluví o strategickém partnerství, stěžují si druzí na zneužití jedné fáze ruské slabosti. Ruka podaná k modernizaci hospodářství, administrativy, právní kultury a společnosti je momentálně ignorována. Proč existují takové deficity v porozumění a spolupráci? Máme-li položit základy pro lepší budoucnost, musí se zapojit občanské společnosti na obou stranách.

Pro každou z možných budoucností potřebujeme Rusko jako konstruktivního partnera, který respektuje mezinárodní hodnoty a pravidla. Platí to pro Ukrajinu, ale i pro takové politické miny jako Podněstří, Náhorní Karabach, Jižní Osetie či Abcházie. Pozitivní vliv Ruska je třeba také v případech mezinárodních konfliktů: v Sýrii, Iráku, Iránu, na Blízkém východě. Koneckonců – pokud se nějaká země vidí jako velmoc, musí převzít odpovědnost u globálních výzev – změna klimatu, hospodaření s vodou, zajišťování potravin a energií. Bez Ruska to nepůjde.

Gernot Erler, polanec Spolkového sněmu, je koordinátorem Spolkové vlády pro spolupráci mezi společnostmi Ruska, střední Asie a zeměmi východního partnerství.

Přeložil **Jan Šícha**

Pražské dialogy® Sociálně demokratické impulsy

Názory vyjádřené v této publikaci jsou názory autorů a nemusejí nezbytně vyjadřovat stanovisko Friedrich-Ebert-Stiftung. Komerční využití médií vydaných Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) není povoleno bez předchozího písemného souhlasu ze strany FES.

Za vydávání publikační řady odpovídá: **Kateřina Smejkalová**,
E. katerina.smejkalova@fesprag.cz
Redakční rada: **Jan Šícha**, šéfredaktor, následují členové
a členky v abecedním pořadí: **Jaroslav Bican**, **Patrik Eichler**,
Jan Gruber, **Šárka Homfray**, **Thomas Oellermann**, **Kateřina Smejkalová**.

Číslo 4, leden 2015, (Online) ISSN 2336-2413,
(Print) ISSN 2336-3061

Vydavatel / Objednávky:

Friedrich-Ebert-Stiftung e. V. – zastoupení v ČR
Zborovská 27, 150 00, Praha 5 • www.fesprag.cz
T. +420 224 948 088 / E. fes@fesprag.cz